

Stevner og Folde m. m.

Af Dyrslæge *P. Jensen*, Kværndrup.

En af vore Landsbyers ejendommelige Fremtoninger fra gamle Dage er Bystevnerne med de forskellige Indretninger, som sluttede sig hertil eller grupperede sig derom. Bystevnen var Hovedsamlingsstedet for Bymændene, naar Sager skulde afgøres, der vedkom hele Byen, og i Fællesskabets Tid var dette meget hyppigt Tilfældet.

Af de Indretninger, der ligefrem sluttede sig til Bystevnen, var »Fajlen«, 3: Folden den vigtigste. I denne udsattes fornemmelig saadanne Husdyr, der om Sommeren fandtes at gaa til Skade paa Marken. De forblev i Foldene, til det oplystes, hvem Ejeren var, og til han havde betalt den for slige Tilfælde bestemte Bøde til Bylavet.

Dernæst maa nævnes Byens Smedie, en Indretning, man benyttede saa lidt som muligt, al den Stund Jernet var saa dyrt, men som man alligevel umuligt helt kunde undvære. Bysmedien var som Regel bygget paa Gadejord, og saaledes nærmest Bylavets Ejendom. Smeden selv var ikke alene en vigtig Mand i Byen, men ofte en myndig Mand, trods det, at han stod i et vist tjenende Forhold til Bylavet.

En tredie Indretning, som fandtes i adskillige Landsbyer, var en fælles Plantehave eller et »Plantebed«, det vil sige, et Stykke Gadejord, hvor Bymændene i Fællesskab tiltrak de Kaalplanter, som der i Sommerens Løb blev Brug for.

Sidst i Rækken af disse forskellige Ting maa nævnes Byens Kro. Denne vedkom jo langt fra Fællesskabet eller Bymændenes Anliggender, men af let forstaaelige Grunde holdt den sig dog saa nær til Stevnen, som Omstændighederne paa nogen Maade tillod.

I det følgende skal disse Genstande nærmere betragtes hver for sig, under særligt Hensyn til hvad vi ved om dem, saaledes som de i sin Tid forekom i Kværndrup Sogn.

Bystevnen, Gadestevnen, Stevnepladsen eller blot Stevnen fandtes nær ved Byens Midte, og dens Beliggenhed har ikke været vanskelig at efterspore her i Kværndrup Sogn. Et Stykke Gadejord afgav Plads for Bystevnen, hvis Grænser oftest var uregelmæssige; til den ene Side danner Byens Hovedgade altid Grænsen, til andre Sider kunde en Dam, en Bygning, et Havegårde eller Byens Fold skille Pladsen fra sine Omgivelser. Omtrent midt paa Pladsen fandtes en Del store naturlige, altsaa utilhugne, Kampe-stene, nogenlunde ordnede i en Rundkreds. Disse Stene tjente til Sæde for de samlede Bymænd under deres Raadslagninger. Et eller flere store Træer, fortrinsvis Aske, overskyggede Stenene og Pladsen, og vi kommer derved let til at tænke paa Asernes gamle Tingsted med Asken Ygdrasil som Midtpunkt; thi Stevnen var virkelig i mangfoldige Tilfælde et Tingsted, hvor Stridigheder og Trætter jævnedes, og hvor der blev holdt Dom over mangan For-

brydelse, og det med fuld Gyldighed; dette gælder saaledes om mange mindre Tyverier.

Men ikke alene for Bymændene, naar de afhandlede deres alvorlige Sager, var Bystevnen en Samlingsplads, ogsaa Byens Ungdom samledes her til Leg og Spøg; den allergrønneste Ungdom, Børnene, tumlede sig her Dagen lang især om Sommeren, og den modnere Ungdom om Aftenen efter endt Dagværk. Maaske stod det saakaldte Majtræ tidligere altid paa Stevnen; i hvert Fald var dette i sin Tid Tilfældet i Trunderup (Aar 1701), hvor Begreberne Stevne og Majtræ falder sammen.

Kværndrup Bystevne fandtes der, hvor den folkelige Forsamlingsbygning »Kværndrup Forsamlingshus« blev bygget i 1892. Den sydlige Del af Huset ligger dog uden for den gamle Stevnes Grund, mens den nordlige langtfra dækker hele Pladsen, der strakte sig en Del længere mod Vest og Nord, saa at den nuværende Gyde, Ramsherred, og Kirkesti, der gaar mod Vest fra Odense—Svendborglandevejen tildels gaar over Stevnepladsen og delvis danner dens Nordgrænse; Landevejen var Stevnens Grænse mod Øst, mod Vest dannede et Stengærde og tildels en Ladebygning Grænsen, ligesom denne ogsaa dannedes af en Ladebygning mod Syd. Pladsen var nærmest formet som en Trekant, med Toppunktet liggende ved eller paa Landevejen, saa denne kun et kort Stykke berørte den. Stevnepladsens Størrelse kan kun angives tilnærmelsesvis: Trekantens lodrette Højde fra Øst til Vest var antagelig 20 a 25 Alen, og dens Grundlinie langs det nævnte Stengærde 25 a 30 Alen. Paa det højeste af Pladsen, længst mod Vest, stod endnu ved Midten af det 19de Aarhundrede et mægtigt Elmetræ, lavstammet, men overordentlig bredkronet, og

omkring dette grupperede Bymændenes omtrent 30 Siddepladser sig, store Kampestenene, der kun tilnærmelsesvis dannede en Kreds. Disse Stene blev fjernede fra Pladsen 1859, og samtidig faldt den alderstegne Elm for Øksen.

I senere Tider, maaske efter Byens Udskiftning 1801, blev Stevnepladsen meget almindeligt kaldt »Børsen«. Hvorledes dette Navn er bleven den tillagt, kan være uvist; men rimeligt er det, at det skyldes et vittigt Hoved i de unges Selskab, en der har været Soldat i København og der lært Børsen at kende og ment, at det kunde være et passende Navn for det Sted i hans Hjemstavn, hvor man hyppigt samlede.

Lignende indvandrede Navne kendes ogsaa andre Steder her paa Egnen: Et Stykke Gadejord i Trunderup hedder »Bremerholm«, og nogle gamle sammenbyggede Huse og Rønner i Høje By, Lunde Sogn, kaldte man »Gammel Strand«, hvilket Navn fik en næsten komisk Klang, da det i Slutningen af 1890erne rygtedes, at »Gammel Strand« var brændt.

Trunderup Byes Gadestevne fandtes der, hvor den saakaldte Rokkergyde (o: Rakkergyde) Vest fra gennem Byen løber ud paa Nyborg-Bøjdenlandevejen. Denne dannede den østlige Grænse af en temmelig stor Plads, hvis nordlige og sydlige Grænser udgjordes af en Dam paa hver Side, samt ligeledes et Stykke Havehegn baade mod Nord og Syd og endelig ogsaa her en enkelt Bygning. Vestsiden begrænsedes af en Svingning af Rokkergyden, der her løber langs et gammelt Toftehegn. Pladsen havde en Udstrækning langs Landevejen fra Syd til Nord af ca. 100 Alen og omtrent samme Maal fra Øst til Vest. Den vest-

lige Grænse har dog neppe været saa stor som den østlige. Paa denne Plads midt i Byen fandtes baade Stevnen, Fajlen og Smedien. Den egentlige Stevneplads laa omtrent midt paa dette Stykke Gadejord og dannedes af en i en Bue liggende Forhøjning eller Vold, som i daglig Tale kaldtes »Smeddebanken«. Denne Vold dannede den sydlige og vestlige Grænse af Fajlen. Paa Volden voksede 3 store, stivede (o: topkappede), Aske og under disse var Stevnen; men vi har ingen Efterretninger om, at der har været store Stene til Siddepladser, i hvert Fald er disse da forsvundne for omkring ved 100 Aar siden. De tre Kæmpeaske forsvandt omtrent 1825, og selve »Smeddebanken« er ogsaa forlængst borte, ligesom selve Pladsen er blevet indskrænket dels ved Landevejens Udvidelse og Nyanlæg i ovennævnte Aar, dels ved at Havegærderne i Nord og Syd trængte sig ind paa Pladsen. Pladsen er nu bebygget fra 1897 som Matr.-Nr. 46.

Gultved, der er langt den mindste af Sognets 4 Byer, har dog haft sin Bystevne, der laa umiddelbart Nord for Byens eneste Vej eller Gade, der altsaa blev Stevnens Sydgrænse, et Havehegn mod Øst og en Bondegaard Matr. Nr. 2 mod Nord dannede Grænserne til disse Sider. Mod Vest er Grænsen mere ubestemt, men da der i Vejgrøften ud for Stevnepladsen findes en Stensætning, som danner en Forkrøkning med den videregaende, er det rimeligt at antage, at denne Forkrøkning angiver Vestgrænsen. Paa denne Maade findes det, at Pladsen har haft en Udstrækning fra Øst til Vest af 30—40 Alen og fra Nord til Syd af omtrent 50 Alen. Kun et enkelt gammelt, stivet Asketræ i Stevnepladsens yderste Hjørne antyder nu, at Pladsen kan have været prydet med

slige Træer. Da Vejen til nævnte Bondegaard gaar over Stevnepladsen og forbi den gamle Ask, kunde denne tænkes at være plantet ved Gaardens Indkørsel; thi det har netop i sin Tid været temmelig almindeligt at plante Asketræer uden for Gaardenes Porte, og vi kan i saa Fald ikke tillægge Stevnen alene dette Træ.

De sædvanlige store Stene, der var Sæde for By-mændene, var stillede i en Rundkreds paa Stevnen, og uden om denne var opkastet en Jordvold, hvori der var plantet lidt. De store Stene fjernedes i 1852—53, da de blev anvendt som Grundstene under Nabo-gaarden, »Bækgaarden«, og selve Stevnen ligger fra den Tid som Toftejord under Matr.-Nr. 2.

Egeskov By havde ligeledes sin Gadestevne liggende omtrent midt i Byen, umiddelbart ved Egeskov Gade, den gamle Nyborg—Faaborg-Landevej. Gaar man fra den nuværende Nyborg-Bøidenlandevej ad den ny Alle ned mod Hovedgaarden, faar man, lidt før man naar Bygaden, Stevnepladsen til venstre for sig. Mellem denne og Alleen laa en stor Dam, som delvis findes der endnu; denne Dam var Pladsens Østgrænse før, og Gaden dannede Nordgrænsen, medens det gamle »Poststed« afgrænsede den mod Syd. Mod Vest var Grænsen flydende, idet her laa et anseligt Stykke Gadejord og en senere udflyttet Gaard. Denne Gadejord afgav ogsaa Plads for en Del af det bekendte Egeskov Marked, særlig for Pottemagerne, hvorfor man ogsaa hørte Navnet »Pottemarkedet«. Senere bredte Karruseller, Kunstberidere og alskens andet Gøgl sig over hele Pladsen paa Markedsdagene. Den sidst afdøde Slægt kendte bedst Stevnen under Navn af »Plantebedet«, hvilket tyder paa Pladsens Brug til andet end Stevne og Marked.

Om Træplantninger paa denne Stevne ved vi aldeles intet; rimeligt er det, at Træer aldrig har kunnet opelskes paa en saadan Plads, hvor et stort, uroligt, flere Dages Marked aarlig gentog sig og havde gjort dette i Aarhundreder. Derimod har Pladsen været forsynet med de sædvanlige Siddepladser af store Kampestenene, der ogsaa her var anbragte i en Kreds.

Som allerede nævnt, var det i Fællesskabets Dage, at Gadestevnerne havde deres største Betydning; thi »Mændene« maatte idelig samles for at træffe Aftaler og tage Bestemmelser om, hvilke Arbejder i Mark, Eng og Skov der nu skulde foretages. Hvad enten det gjaldt at pløje og saa eller høste og slaa, maatte det »tages ved« paa Stevnen. Naar Kreaturerne skulde paa Græs om Foraaret eller i »Avre« (∴: Ævret) om Efteraaret, skete det efter fælles Aftale; ligeledes naar Svinene skulde i Skoven paa Olden for at fedes, ikke at tale om, at Gærderne om Byernes Vange og Tofter til bestemte Tider maatte være i forsvarlig Stand. Men foruden slige betydeligere Ting var der en Mængde mindre væsentlige Bestemmelser, som blev tagne paa Stevnen. Var der saaledes f. Eks. en Sommermorgen funden løse Heste i Mark og Eng, var et Møde paa Bystevnen almindeligt og nogle Steder uundgaaeligt. Ejeren blev sat i Bøde — Øl, Brændevin eller Penge, og den stakkels Dreng, der havde tøjret de paagældende Heste om Aftenen, kunde heller ikke altid gaa Ram forbi, han maatte ogsaa bøde, ganske vist ikke med Penge eller Øl, af hvilke Goder han intet ejede, men han havde Ryg og Bagdel, og hermed maatte han bøde, idet han fik Kvitteringen tegnet med farvede Striber paa disse Legemsdele — et almindeligt Udslag af hin Tids hurtige Retsforfølgning.

De arme Dreng, der som oftest var kommen sidst i Seng om Aftenen efter at have sat Hestene paa Græs, naar Arbejdstiden var forbi, maatte man- gen Gang afsted igen om Morgenens tidligt, endogsaa Kl. 2 om Natten, dels for at undgaa Ubehagelig- hederne med de løse Dyr, dels for at flytte dem eller føre dem hjem, naar Hovarbejde forestod.

Naar Bymændene skulde møde paa Gadestevnen, blev de sammenkaldt ved Tuden i »Byhornet«, og enten skulde de da, som f. Eks. i Kværndrup, møde straks, da de ellers blev sat i Bøde, eller de skulde møde en bestemt Tid, f. Eks. en Time, efter at have hørt Hornet; saaledes i Trunderup. Oldermændene raadete for Sammenkaldelsen, og i senere Tid be- sørgede han ogsaa personlig Tudningen; men i ældre Dage — for 200 Aar siden — paahvilede dette hans »Fuldmægtig« eller Medhjælper »Stoelsbroderen«. I den gamle Vedtægt for Kværndrup By (1706) er der nemlig saaledes foreskrevet: »Befaler Oldermændene Stoelsbroderen at tude, som skal være for alles Porte, at det kan høres, da skulle hver Mand straks i egen Person møde, uden han har lovligt Forfald.«*)

At kalde Bymændene sammen med Hornet var almindeligt langt ind i det 19de Aarhundrede, men har tabt sig mere og mere, indtil det nu er ganske forsvundet her paa Egnen undtagen i Tilfælde af Ild- løs. Endnu i 1861—62 kunde man jævnligt høre Byhornet i Volstrup, Ringe Sogn, naar der »blev tudet til Stevne«, hvilket sædvanlig skete kort før Solnedgang om Sommeren. Tudningen er en uhygge- lig Lyd, hvilket vel nok har bidraget sit til, at den er bleven indskrænket; men Hovedsagen til For-

*) P. Bjerger: „Danske Vider og Vedtægter“, 1904—06. S. 400.

andringen maa dog søges dels deri, at man efter Udsiftningen — omkring 1800 — fik langt mindre at samles om, og dels i den Omstændighed, at flere og flere af Byernes Gaarde efterhaanden flyttedes ud paa Marken, hvor man vanskeligere kunde høre Hornet og dog skulde møde efter dets Kalden; thi »Udflytterne« hørte fremdeles med til Bylavet og var derfor heller ikke fritagne for at være Oldermænd efter Tur. Hørte en Udflytter ikke Hornet og af den Grund udeblev fra et Stevnemøde, gav dette naturligvis Anledning til Vrøvl og Misfornøjelse. Hertil kom endvidere, at naar man tudede baade i Tilfælde af Ildløs, og naar der skulde gives Møde paa Stevnen, kunde der let indtræffe Misforstaaelser, selv om alle hørte Hornet; thi kun den Maade, hvorpaa der blev tudet, angav, hvad der var paa Færde. Gjaldt det kun at samle Bymændene paa Stevnen, tudedes der med lange, vedholdende Toner, skulde derimod Folk sammenkaldes i Anledning af Ildebrand, blev Tudningen formet som korte, arrige, idelig gentagne Stød i Hornet.

Tog man nu fejl af Maaden, der tudedes paa, hvilket jævnlig hændtes, undertiden maaske forsættlig, gav det Forstyrrelse i den vedtagne Orden. En kom straks, naar han hørte Hornet, og vilde »efter Ildebrand«, og saa gjaldt det maaske kun et Stevnemøde; en anden kom først 1 Time efter at have hørt Tudningen og vilde »til Stevne«, og saa var alle de andre taget bort for at standse Ildløs. De stadige Fortrædeligheder og Stridigheder, saadanne Fejltagelser førte med sig, havde til Følge, at man, idetmindste i Trunderup, opgav at tude til Stevnemøderne og kun brugte Hornet, naar der var Ildløs.

Det maa dog erindres, at saalænge Fællesskabet bestod, kunde man i de tætbyggede Byer ikke let høre fejl eller undskyldte sig dermed; man vilde i hvert Fald hurtig blive gjort opmærksom paa, hvad der var paa Færde, og selv om man arbejdede paa Marken, var Befolkningen mere samlet, da alle arbejdede i samme Vang, især i Høst og Slet.

Byhornene følger nu ikke mere Oldermændene, endskønt disse tildels endnu er bibeholdte; men siden Lov af 2. Marts 1861 om Brandpolitiet paa Landet er de i Brandfogdernes Værge, men ligefuldt Byens Fælleseje. Nutildags kaldes Bymændene til Stevne i Oldermændens Hus ved en saakaldt »Omgangsseddel«, der hurtigst maa sendes fra Mand til Mand Byen rundt. Dog, ogsaa dette vil snart forsvinde.

I næsten enhver Landsby fandtes, saa længe Fællesskabet varede, en Fold — i Sydfyn hedder den »Fajl« eller Faldegaard — hvis Bestemmelse foran er antydnet.

Da de mere eller mindre uvane Dyr, der brød ud af Græsbedet og gik til Ugavn paa Marken, blev indespærrede her, indtil vedkommende Ejer udløste dem ved at betale Bøde, maatte det være en stærk Indhegning, og hver Mand i Byen havde derfor ogsaa sit Stykke af Hegnet at vedligeholde og svare til. Laagen eller Ledet ind til Folden var laaset, saa ingen uvedkommende kunde komme derind. Nøglen havde »Faldegemmeren«, eller, hvor en saadan ikke fandtes, vistnok Oldermænden i sit Værge.

Fajlen eller Folden i Kværndrup »stod« paa den østen Side af Landevejen lige over for Stevnen og var en ret anselig Plads, der indtog det meste af det nuværende Matr.-Nr. 60 a og b; den havde en oval eller rundagtig Form, og efter de gamles Angivelser kan den have indeholdt 3 à 4 Skpr. Land; det var selvfølgelig Byens Fælleseje eller Gadejord. Hegnet var et »Bundgærde«, d. v. s. et højt Risgærde uden Jordvold under.

Omtrent midt paa Pladsen laa et Hus, hvis Beboere maa antages at have været Vogtere paa Fajlen eller »Faldegemmere«. Ved Byens Udskiftning 1801 mistede Folden sin Betydning og blev derfor nedlagt. Huset, som laa her i Foldegaarden, synes at være blevet et jordegent Hus omtrent samtidigt. Foldens Grænser blev i den følgende Tid rettede ved Magerlæg med Naboerne, først imod Syd, hvor der laa et jordegent Hus, senere mod Nord og Øst, og da endelig en Ildsvaade 1830—40 »paa en belejlig Tid« overgik det gamle Hus, som laa her, blev det opført paa ny i Foldens nordvestre Hjørne tæt ved Landevejen, og dermed fik Pladsen den mere firkantede Form, som man i nyere Tid har kendt.

Ved Odense—Svendborglandevejens Udvidelse og Omlægning gennem Byen i 1838 gik der noget af den gamle Fold med trods den daværende Ejers ihærdige Modstand; derved blev Afstanden mellem Stevne og Fold ogsaa lidt større end oprindelig. Som Følge af alle disse Forandringer kan man ved Betragtning af de nuværende Forhold alene ikke faa nogen klar Forestilling om den gamle Folds oprindelige Udseende.

Byhyrden, eller hvem andre der var sat til at vogte Vangen, skulde optage de Dyr, som gik til

Skade paa Marken, naar de rev Tøjrene over eller sprang over Gærder, og indsætte dem i »Fajlen«, hvor de var under Opsigt af »Faldeværgen«, indtil de blev udløst af Ejeren. De Bøder, som herved indkom, skulde Foldeværgen gøre Regnskab for paa Stevnen hver 14de Dag, idet han maatte gøre Rede for, hvilke Dyr der havde været optagne, og hvad derfor var betalt. Disse Bøder skulde tilligemed »de andre Byens indkommende Midler til videre Deling forvares«. Det var selvfølgelig ubehageligt for en Mand at komme til at betale Bøder for sine optagne Kreaturer, men værre var det dog, hvis han lod sig friste til at tage dem fra dem, som skulde føre dem til Folden, eller med Magt vilde udfri dem af denne; thi da var Bøden herfor meget højere, nemlig »4 Mark til Byen og dobbelt saa meget til Herskabet« (Byloven for Kværndrup By 1706).

Om Folden i Trunderup ved vi ikke saa god Besked som om den tilsvarende i Kværndrup; thi vel foreligger der forskellige Meddelelser om den, men disse er saa forskellige, at de er noget vanskelige at bringe i Overensstemmelse; dette gælder især dens Beliggenhed i Forhold til Stevnen og Smedien. Holder vi os først til en gammel Mands Forklaring, som har kendt Pladsen saaledes, som den henlaa i Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, nogle Aar efter Byens Udskiftning, finder vi, at den foran nævnte »Smeddebanke«, ∴ Stevnepladsen, dannede Foldens

Grænser mod Vest og Syd, og Grænserne mod Nord og Øst bestod af Stengærder. Derved fik Folden en nogenlunde firkantet Form, og dens Tvermaal kan antagelig have været 30 á 40 Alen, dog derom vides intet bestemt; men den har i hvert Fald været mindre end den tilsvarende i Kværndrup. Tæt Østen for Folden laa Bysmedien.

I en Retssag, der 1701 førtes mellem forskellige adelige Godsejere paa den ene Side og Besidderen af Egeskov Gaard og Gods paa den anden, angaaende Ejendomsretten til Smedien i Trunderup, gives der nogle Oplysninger om disse Indretningers Beliggenhed i Forhold til hinanden, som ikke her bør helt forbigaaes. Det hedder i et udstedt Synstingsvidne: »Fogden, Chr. Mørk paa Ravnholt, tilspurgte dem (o: Synsmændene, der havde optaget Syn over Smedien):

- 1) Om de ikke ved deres Syn befandt imellem omtvistede Smedie og Jens Hansens Gaard et Gadekær?
- 2) om de ikke i det nordvestre Hjørne af Smediehuset saa Byens Fold staaende, og
- 3) om ikke samtlige Trunderup Bymænd havde deres almindelige Gadestevning straks paa den nordre Side af Smedien?

Dertil svarede de:

- 1) Til det 1ste: At Gadekæret er beliggende imellem Jens Hansens Gaard og Smedien m. v., har de forklaret i deres Forretning.
- 2) Til det 2det: Da de synede Smedien, viste Bymændene og sagde: »Der staar vor Fold«, som var Vest eller Nordvest for Smedien.

- 3) Til det 3die: Bymændenes Stevne eller Majtræ saa de og at være Nord for Smedien, hvor en Vej var mellem den og Smedien, som de Trunderup Mænd sagde var deres Landevej til Odense.«

Det her beskrevne Forhold mellem Fold, Stevne og Smedie maa antages i det Hundredaar, der ligger mellem 1700 og 1800, at have undergaaet nogen Forandring, især maa Smedien have haft en anden Plads, da de to Beskrivelser ellers umulig kan bringes i Samklang.

I de to af Sognets Byer, Egeskov og Gultved, ved man nu intet at berette om en Fold i Stevnens Nærhed; men det er rimeligt, at saadanne har været der, i hvert Fald i Egeskov, der var en ret anselig Landsby.

Før vi paa Forhaand antager, at Egeskov har haft en Fold, kan vi ogsaa med stor Sandsynlighed angive, hvor den har været; thi paa samme Side af Gaden, hvor baade Stevnen og i sin Tid Smedien har været, er der endnu et saa anseligt Stykke Gadejord mod Vest, at det vilde være en fortrinlig Plads for en saadan Fremtoning.

Gultved By, som kun bestaar af nogle faa Gaarde, oprindelig kun 6, har maaske ikke haft nogen »Fajl« behov for at holde Rede paa sine Husdyr; men har man havt en saadan, er det muligt, at den indhegnede Stevneplads tillige har gjort Tjeneste som Fold. Paa den Toftejord, der ligger umiddelbart Vesten for Stevnen, var der forøvrigt en ypperlig Plads til en Fold.

Foruden disse Folde i selve Byerne havde man i ældre Tid en hel Række af saadanne spredte omkring i Skovene og paa Skovmarkerne. Disse Folde

var udelukkende bestemte for Svin, som færdedes i Skovene hele Efteraaret og mangengang Vinteren med, og var nødvendige for Dyrene, naar de ikke skulde lide saa meget under Vejrliget, at de ikke kunde trives i den bedste Oldentid eller blot bjærge Livet i den strænge Vinter. Undertiden anlagdes saadanne Folde af Enkeltmand, maaske nærmest af jordegne Bønder; men almindeligst var det, at Bylavet i Fællesskab indrettede sig saadanne Folde i og ved den bedste Oldenskov og nær ved dybe Moser eller Vandløb, hvorved Svinene fik let Adgang til Vand. Nogle af disse Folde var kun simple Indhegninger, hvis Bund var belagt med et tykt Lag Smaasten, for at Svinene ikke skulde oprode hele Bunden. Det var selvfølgelig et yderst tarveligt Ly, de ydede Dyrene, men var dog altid et Samlingssted for dem, hvor de i Nødsfald kunde fodres.

Bedre var de Folde, der var lukkede foroven, idet der paa Jorden var rejst et simpelt Sparreværk, der blev dækket med Grene og Smaaris og yderst et Lag Jord.

Saadanne Folde har vi Efterretninger om baade fra Trunderup, Kværndrup og Egeskov. Resterne af dem kom igen for Dagen, da man for et Par Menneskealdere siden ryddede en Del af Skovmarkerne for at faa disse under Plov.

Ved de større Folde af denne Art synes der for Aarhundreder siden at have været bygget Huse for Vagterne, og disse Huse har da faaet Navn af »Fajl« og beholdt Navnet lige til vore Dage. Vi har saaledes Faldegaard i Kværndrup Sogn, der i daglig Tale kaldes »Fajle«, en stor Bondegaard, og i Høsehaverne i Lunde Sogn findes »Fajlstedet«, en mindre Bondegaard. Begge ligger i gamle Skovmarker. Ogsaa

andre Steder i det sydlige Fyn genfinder vi Navnet, ikke paa Huse og Gaarde, men paa de Skove, hvor Folden har været, saaledes »Fallet« under Hesselagergaard, hvor man altsaa i sin Tid har »drevet Svinene ud paa Fajlen«, som det hed.

Bysmedien i Kværndrup har næppe nogensinde ligget nær ved Stevnen, da det vilde været alt for brandfarligt, eftersom Byen var overordentlig tæt bygget heromkring. Den fik derfor Plads ved Byens sydlige Ende, ved det saakaldte Albjergsled, hvor den har ligget saa langt tilbage i Tiden, som vi har Efterretninger om den. Den nævnes saaledes her allerede 1691.

I Trunderup laa Smedien, som foran nævnt, for 200 Aar siden umiddelbart ved Stevne og Fold. Da Nyborg—Bøjdenlandevejen i 1825 blev anlagt paany, laa den gamle Smedie i Vejen og blev derfor flyttet længere mod Vest paa samme Stykke Gadejord, hvor den laa til 1896, da Ejeren flyttede den til det nordøstlige Hjørne af Byen.

Smedien i Egeskov havde oprindelig Plads ved Siden af Stevnen, »den laa i Gadekæret«, sagde de gamle. Den blev senere flyttet over paa modsat Side af Gaden og laa da omtrent overfor Stevnen. Nu er den forlængst forsvunden ogsaa fra denne Plads.

Om den oprindelige Smedies Plads i Gultved haves ingen sikre Efterretninger. I det 17de og 18de Aarhundrede nævnes jevnlig Smede i Gultved, ligesom den gamle Markinddeling ogsaa har en »Smedde-

lod«, men selve Smedien kendes ikke. Formodningen er for, at den har ligget lige over for Stevnen, altsaa paa den modsatte Side af Bygaden. Her laa nemlig for omtrent 50 Aar siden en Del store Kampesteene paa en Højning i Jordsmonnet, hvilke kunde lede Tanken hen paa et gammel Byggested. Senere har Smedien ligget uden for Byen.

Alle disse Smedier har ligget umiddelbart ved Alfarvej, de tre endogsaa ved Landeveje, og det har altsaa været bekvemt for de vejfarende at faa en mindre Reparation udført, naar saadant tiltrængtes. Beboerne skulde selvfølgelig i hine Tider »til Smedie« ret jevnligt, om end ikke i samme Omfang som nu; thi man indskrænkede sig af Sparsommelighedshensyn saa meget som muligt. Et Ærinde hos Smeden kunde let besørges samtidig med et Møde paa Stevnen, og stundom søgte man vel ogsaa Ly i Smedien, naar altfor barskt Vejr gjorde Opholdet paa Stevnen ubehageligt, ikke at tale om, at man ved et Besøg i Smedien kunde faa udvekslet alskens Bynyt, hvilket almindeligt sker den Dag i Dag, hvorfor ogsaa Smedien med dens mere eller mindre troværdige Nyheder kaldes »den sorte Avis«, et Navn, der er mere betegnende end egentlig smukt.

Smeden selv var en vigtig Mand i Byen og ofte en myndig Mand. Besad han nogen virkelig Dygtighed i sit Fag, blev han betragtet med en vis Ærbødighed og tiltroedes vistnok temmelig almindeligt Evner paa Grænsen af det overnaturlige, og han var derfor ogsaa i mangt og meget Byens kloge Mand. Det vakte naturligvis Beundring, naar man saa den gamle Mester af et Stykke Jern — maaske kun en gammel Hestesko — fremstille Staal til et skærende Redskab.

Den kemiske og fysiske Omdannelse af Jernet, der foregik i det indre af den glødende Trækulmasse saa jo ud som Trylleri for de uindviede, og for Smeden selv var det selvfølgelig ogsaa temmelig uforklarligt; han kendte kun de praktiske Haandgreb. Ligeledes hørte det med til Smedens Kunststykker at hærde Jerndelev, saa de blev overordentlig haarde paa Overfladen og kun lidt udsatte for Rust, den saakaldte »Indsætning«.

Man træffer saadanne indsatte Jerndelev i gamle Møbellaase og især i Bøsselaase. Det hemmelighedsfulde Slør, som Smeden forstod at kaste over sine Arbejder i slige Retninger, var vel egnet til at vække Forundring og give Respekt for ham.

Man smedede almindeligt i gamle Dage ved Trækul, som Mændene førte med til Smedie; slap disse op til Utakke, kunde gode Mosetørv ofte gaa i Stedet, helst naar man ikke skulde svejtse. Stenkullene kom langt senere i almindelig Brug, og endnu for 50 Aar siden holdt Smedene nok af at faa Træ- og Stenkul blandede, det gav »en lettere Ild«.

Smedens Løn blev fortrinsvis ydet ham i Varer, hvilket var en almindelig Betalingsmaade i Fællesskabets Dage paa flere Omraader. Som en Del af Lønnen var der ofte tilstaaet ham Græs til en Ko eller to, stundom maaske mere, i Byens Græsmark. Af de Varer, der hyppigst anvendtes som Betalingsmiddel, var Rug og Byg de almindeligste, en, to eller flere Skpr. efter Gaardens Størrelse.

Naar Smeden skulde have sin Løn, sædvanlig ved Mikkels- eller Mortensdag, samledes Bymændene til »Smeddegilde«, tidligere vistnok hos Oldermændene, senere hos Smeden i dennes Hus, og havde da Kornet og lidt Penge med.

Naar Lønnen var betalt, vankede der naturligvis Øl og Snaps og lidt Mad dertil, dernæst ogsaa et Slag Kort.

Foruden dette egentlige Smedegilde fik Smeden i sin Tid nogle Steder sin Løn forbedret ved Hjælp af et saakaldt »Vallegilde«, d. v. s. han fik en Efteraarsdag »et Maal Mælk« af hver Mands Køer i Byen. (Et Maal Mælk er den Mælkemængde, som Køerne giver ved en Malkning). Det var Morgenmælken, man mødte med paa en bestemt Dag efter Smedens Indbydelse — en fattig Kone gik gerne Byen rundt med Budet; der hang jo altid lidt ved, en Tot Uld, en Kop Gryn e. lign. — Byens Piger kom med Mælken den fastsatte Morgen, de bar den i »Malkebøtter« paa Hovedet. Mælken tømtes ud i Kar og Ballier til Flødeafsætning og senere Ostning. Pigerne beværtedes med Mad og Kaffe. Her er denne Skik hørt op for 40 a 50 Aar siden.

For denne faste Løn skulde Smeden beslaa Hestene og udføre de almindelige Istandsættelser ved Plove, Harver og Vogne; men Bymændene maatte selv tillægge Jern og Kul samt deltage i Arbejdet. Hestene blev som oftest kun forsynet med Forsko for at spare paa det dyre Jern; »firskoede« Heste var sjældnere, deraf Talemaaden: »Han løber som en firskoet Hest!« der bruges om en, der kommer løbende med stort Bulder og i stærk Fart. Nye Avlsredskaber og andet Værktøj betaltes med rede Penge, naar anden Aftale ikke var truffet.

Skønt Smeden var antaget af Bylavet og lønnes af dette og saaledes stod i et vist tjenende Forhold til Byen, var han som Regel ingeniende at spøge med.

Skulde man have et Arbejde udført af ham, hjalp

det ikke at kræve det som Ret; man maatte høfligst forespørge, naar det passede ham bedst, ellers kunde man frygte for at faa det altfor længe udsat eller — naar det gik højt — endogsaa staa Fare for at blive jaget ud af Smedien. Rigeligt med Brændevin og Øl og jævnlige Mellemmad maatte der med til Smeden, naar der skulde blive ordentlig Gang i Arbejdet, og endda var mangengang den stakkels Mand eller Karl at ynke, som »kom til Smedie« for at hjælpe til med Arbejdet, naar han ikke ævnede at føre Forhammeren tilgavns, han fik »læst sine Synders Forladelse« saa eftertrykkeligt, at Røg og Ild og Eder fløj ham om Ørene efter en større Maalestok — det var alt andet end hyggeligt. —

Plantebedet eller en Plantehave som Fællesindretning i Landsbyerne kendes her kun fra Trunderup og Egeskov; i hvert Fald synes man i Sognets to andre Byer at have tabt ethvert Minde om saadanne.

I Egeskov gik Begreberne »Plantebed« og »Stevne« over i hinanden; deraf kan skønnes, at, om det ikke netop var samme Plet Jord, der førte begge Navne, saa maa Plantebedet dog umiddelbart have sluttet sig til Stevnepladsen; der var da ogsaa rigelig Plads til begge Dele paa det anselige Stykke Gadejord her midt i Byen.

I Trunderup laa Plantebedet længere fra Stevnen, nemlig i det nordøstlige Hjørne af Byen, paa et Stykke Gadejord, der som en Halvø strakte sig ud i »det

store Gadekær«. Den samme Plet fik senere Navn af »Sjællænderhaven« fordi en Sjællænder ved Midten af det 19de Aarhundrede boede i et lille Gadehus, som var opført paa Stedet. Nu er Pladsen atter bebygget, idet Bymændene i 1895 solgte dette Stykke Gadejord, Matr.-Nr. 44.

Plantebedets Bestemmelse var særlig den at være en fredet Plads for Tiltrækning af de Kaalplanter, som Byens Beboere i Sommerens Løb fik Brug for. Naar man om Foraaret skulde have Kaalfrøet saaet, blev det selvfølgelig vedtaget paa Stevnen, hvilken Dag det skulde være. Paa den bestemte Dag mødte hver Mand i Byen med en Hjulbør eller Tørvekurv fuld af Høsegødning, der blev spredt og nedgravet paa Plantebedet. At man vedtægtsmæssig netop benyttede denne bestemte Slags Gødning, havde sin Grund i, at det var almindelig antaget, at de unge Kaalplanter derved var skærmede mod Angreb af Jordlopper, der er Kaalfamiliens svorne Fjender.

Hvem der har ført Tilsyn med Plantebedet, forlyder der intet om; men rimeligt er det, at i det mindste et Overopsyn har paahvilet Oldermændene, al den Stund han havde Tilsyn med og øverste Myndighed ved alt, hvad der vedkom »Byens Nytte og Tarv.« Derimod kan der næppe være Tvivl om, at Bymændene i Fællesskab har hegnet om deres Plantehave ligesom om deres »Fajl« og Marker; thi uden Gærde kunde de unge Planter umulig bevares i Fred hverken for større eller mindre Dyr.

Baade Grønkaal og Hvidkaal spillede en betydelig Rolle i Bøndernes Husholdning, idet den kogtes sammen med Flæsket af Oldensvinene. Disse Dyr blev langtfra altid saa fede paa Oldenen i Skovene, som ønskeligt kunde være, og det var ikke hver

Mands Sag at afse synderligt meget Korn til en Efterfedning af dem, og Flæsket egnede sig da kun daarligt til at stege paa Panden, det »kunde ikke fedte sig selv«, som det hed. Derimod var det, fast og vel-smagende som det var, udmærket godt skikket til »at koge paa« d. v. s. man kogte det sammen med Grøn- eller Hvidkaal (ogsaa Ærter) og fik deraf en god og kraftig Ret Mad. Det gamle Rim eller, om man vil, den gamle »Remse«, der er lagt i Munden paa en lille Dreng, der er kommen ud at tjene, illustrerer tydeligt nok Kaalens Betydning i ældre Dages Hus-holdning. Det hedder:

»Jeg var mig en lille Dreng,
 jeg skuld' ud at tjene,
 tidlig op og sild' i Seng,
 altid fik jeg Skjende,
 Kaal, det fik jeg Blad i Blad,
 Kød, det fik jeg da og da,
 Flæsk, det saa jeg aldrig.

Ved Udskiftningen af Trunderup By 1797 tilbød Herskabet Fæsteren af en Halvgaard, at han maatte faa en betydelig større Gaard, og efterhaanden Hove-rifrihed, naar han vilde flytte ud paa en af Byens Udmarker (Dang); men han afslog det, og til sit Af-slag føjede han den betegnende Bemærkning: »Der kan jo ikke engang gro Kaal derude«.

For henved 100 Aar siden fandtes der ikke mindre end tre Kroer i Kværndrup Sogn; Byerne Trunderup, Kværndrup og Egeskov havde hver sin, hvorimod den fjerde By, Gultved, neppe nogensinde har været belemret med en saadan Fremtoning. Dog blev der i Slutningen af det 18de Aarhundrede opført en saadan ved Sogneskellet mellem Kværndrup og Ryslinge Sogne umiddelbart ved Odense—Svendborg-landevejen. Det var den saakaldte »Bækkro«, der fik sit Navn af en ubetydelig Bæk, som løber tæt forbi, følgende Markskellet. Bækkroen tilhørte Krumstrup Gods, og det er utvivlsomt dettes Ejer, der har tilladt Kroholdet. For Gultved Bys Beboere har den dog neppe spillet nogen stor Rolle, men derimod ved man at berette, at den i mange Aar var Samlingssted for Fyns Smørprangere Dagen før det bekendte Egeskov Marked.

Kværndrup Kro laa tæt Syd for Stevnen mellem denne og Aaen, Vest for Landevejen. I 1834 mistede den sin Betydning som Kro, idet den nuværende Gæstgivergaard da blev bygget tæt Nord for Byen ved Korslandevejen. Det gamle Krohus havde svære Træskodder for Vinduerne, og de gamle Bygninger forsvandt helt i den sidste Fjerdedel af det 19de Aarhundrede, da et nyt Hus opførtes paa Stedet. (Matr.-Nr. 54.)

Egeskov Kro laa Nord for Gaden eller den gamle Landevej, lige over for Plantebedet og ved Siden af Smedien, omtrent midt i Byen. Om denne Kro ved vi, at det var en Bindingsværksbygning som almindelige Bønderhuse, med »Blyvinduer« og Halvdøre, der førte ind til »Fremmerset«, hvorfra en Dør til venstre gik ind til »Slyngelstuen«, der var den simple Gæstestue, og hvor der var Lergulv og et mæg-

tigt Egetræs Bord. Til højre i Forstuen førte en anden Dør ind til den pænere Gæstestue, hvor der var Stengulv. Fra denne førte atter en Dør ind til Storstuen, hvor de finere Gæster kom ind, her var Fjælegulv. Det fineste Møbel her var et »Glasskab«, der gjorde Tjeneste som »Skænk«. Her skal endnu tilføjes, at der i »Slyngelstuen« henstod en Kobberspand, altid fyldt med Vand, hvori der var anbragt en Haandsprøjte. Man ved nu ikke med Sikkerhed, hvad denne Anstilling havde at betyde, maaske skulde Sprøjten anvendes i Tilfælde af Uheld med Ild eller Lys, maaske kunde den bruges, naar Krogæsterne blev altfor hede i Hovedet og trængte til en alvorlig Afkøling — vi ved det ikke. — Den nævnte Kobberspand opbevares endnu.

Tænker vi os hertil nogle Egepæle nedrammede i Jorden langs Vejkanten og ovenpaa en Bom med fastsiddende Jernringe, hvorved de vejfarende kunde binde deres Heste, har vi nogenlunde Billedet af en Landsbykro for 100 Aar siden.

Kroholdet i Trunderup har i Tidernes Løb været i tre forskellige Gaarde i Byen, af hvilke dog ingen var langt fjernet fra Stevnen. Den ældste af disse Kroer, den saakaldte »Krogaard« laa Sydost for Stevnen tæt ved Byens »Lergrav.« Den brændte 2. December 1774 og blev aldrig senere bygget op; men dens Jorder tildeltes 2 Halvgaarde i Byen, hvorved disse blev Helgaarde. (Den ene af disse forøgede Gaarde er nu Trunderupgaard.) Paa den gamle Brandtomt byggedes senere Huset Matr.-Nr. 19 a, i hvis Have Krogaardens gamle Brønd endnu findes. Mindet om Krogaardens Brand har holdt sig som Sagn lige til vore Dage, hvilket skyldes den uhyggelige Omstændighed, at den hidtilværende Kromand,

Hans Nielsen, almindelig kaldet Hans Kromand, var død i de samme Dage, og det var ved Tilberedelserne (Bagningen) til Begravelsen, at Ilden opkom, hvorved Liget nær var brændt med. Kirkebogen beretter, at det noget forkullede Lig begravedes Dagen efter den ulykkelige Brand.

I den nærmeste Tid efter Krogaardens Brand var Kroholdet henlagt til en Gaard midt i Byen Nord for Stevnen (Matr.-Nr. 3.) Men nogen længere Aarrække har dette neppe været; thi i den første Halvdel af det 19de Aarhundrede finder vi Kroen i »Tangens Gaard« (Matr.-Nr. 1), Sydvest for Stevnen og noget længere borte fra denne, end de foregaaende to. Kroholdet her nedlagdes omtrent 1849, og fra denne Tid var her kun en Kro i Sognet, nemlig den ny, der ligger ved Korslandevejen i Kværndrup. Den sidste Krokone i Trunderup, Sofie Tangens (Henriksdatter), vidste at fortælle om fornemme Rejsende, som havde hvilet sig i hendes Stue, saaledes havde Prinsen af Nør en Nat ligget paa en Bænk i Skænkestuen, imens han ventede paa friske Heste. (Vejen fra Hertugdømmerne til København lagde man den Gang ikke sjældent over Fyn fra Bøjden til Nyborg, ad den »Kongel. Landevej«, der løb gennem Trunderup.) Det gamle Stuehus med sin Krostue staar endnu, og man har hidtil kunnet se fornemme Folks Navnebogstaver indridsede af dem selv med deres Diamantringe paa Vinduernes Ruder.

Disse tre Kroer, Kværndrup, Egeskov og Trunderup, der alle var Fæste under Egeskov i det 18de og 19de Aarhundrede, har sikkert nok været en god Indtægtskilde for Herskabet, men alt andet end dette for Bønderne, som ved den lette Adgang til Øl og

Brændevin har ladet altfor mange af deres Skillinger rulle for Drikkevarernes Skyld.

Paa Stevnen var der idelig Lejlighed til at faa en eller anden Mand ikendt Smaabøder, som sædvanlig straks omsattes i vaade Varer, uagtet Bylovene ofte indeholdt Forbud mod saadan Anvendelse af Bøderne, og kunde der endelig ikke skaffes Brændevin paa anden Maade, naar Tørsten var kommen over Bymændene, saa byttede man Jord, idet en Mand skiftede en Ager mod en tilsvarende af Naboens, naturligtvis kun for det løbende Aar. De Penge, som en af Parterne da ved en slig Lejlighed maatte give i Bytte, blev saa drukket op med det samme, som oftest vel nok paa den nærliggende Kro.

Kværndrup Kro var ikke mindst farlig for Kirkegængerne. Man vilde jo gerne om Søndagen have sig en Hjertestyrkning, og da man ikke altid fik denne i Kirken, saa søgte man at faa den i Kroen, hvilket dog undertiden kunde gaa temmelig vidt; ja vi finder endogsaa Eksempler paa, at Besøget i Kroen har ført Klammeri og mindre Slagsmaal med sig. Sligt kunde finde Sted for omtrent 100 Aar siden, og gaar vi et Par Hundrede Aar tilbage i Tiden, viser der sig lignende Billeder for os. Af en Tilføjelse i Kværndrup Kirkebog for 1695 erfares det nemlig, at der den Gang ikke var mindre end tre Kroer i Byen. Hos den ene Kromand, Peder Kristensen Bøge, havde to Soldater som »tarsk« for Præsten, drukket under Prædikenen og var derefter kommen i Slagsmaal og havde nær myrdet hinanden i Præstegaarden, saa Præsten selv maatte tage Geværet fra dem. (Præsten var den stridbare og myndige Nordmand Mag. Peder Claudianus, der nylig var kommen til Sognet.) Det blev i denne Anledning af Fuldmægtigen (Ridefogden), paa Patro-

nens Vegne forbudt Peder Bøge at holde Øl og Brændevin, og han blev endogsaa »kaldt for Præsten« hvilket vel nok vil sige, at han fik en Irettesættelse. De to andre Kromænd, Hans Smed ved Broen (rimeligvis paa samme Sted hvor der senere var Kro indtil 1834) og Rasmus Rasmussen, lovede »efter Advarsel« at holde op med Krohold. At hele tre Kroer i en af Datidens fattige Landsbyer i hvert Fald var de to for mange, er let forstaaeligt, og naar saa mange har kunnet holdes gaaende, kan vi skønne, at mange — alt for mange — af Beboernes Penge er gaaet i Kromændenes Lommer.

Det var imidlertid ikke alene i Kværndrup Sogn, man var saa vel forsynet med disse fordærlige Anstalter; thi disse Indretninger voksede op overalt langs Landevejene i rigelig Mængde. Naar Bønderne kørte i Langægter for Herskabet, eller for egen Regning red eller kørte til og fra Marked, var der altid stadig Lejlighed for dem til at faa et Glas Mjød, en halv Pægl Brændevin eller et Krus Øl. Alle disse Kroer blev senere i al Almindelighed kaldet »Pissekroer«, et alt andet end kønt Navn og langtfra tilstrækkeligt betegnende for den Betydning, de havde. De stakkels smaa Øboheste stod ofte i al Slags Vejr bundne til Rækværket uden for Kroen og frøs, maaske i Timevis, imens Bønderne indenfor i Skænkestuen handlede, drak eller sloges, alt efter Stemningens Højde og øvrige forhaandenværende Omstændigheder. Haardføre var Hestene, haardføre var Mændene, alle i hartad utrolig Grad. Dette lader os nogenlunde forstaa, hvorfor baade Dyr og Mennesker ikke langt hurtigere satte Helbred og Liv overstyr, end Tilfældet var.